

Юлія ТЕГЛІВЕЦЬ,
orcid.org/0000-0002-7221-7554
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) yul4uklv@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАСІОЛОГІЧНОЇ ОЗНАКИ ДВОКОМПОНЕНТНИХ СКЛАДЕНИХ НАЗВ ІЗ СЕМОЮ 'ВОДА'

Статтю присвячено комплексному ономасіологічному аналізу двокомпонентних складених назв із семою 'вода', виявленню ономасіологічної ознаки. Складені назви, виражаючи наукові й технічні поняття, мають називати найсуттєвіші ознаки своїх об'єктів. Вибір мотиваційної бази і мотиваційної ознаки з погляду ономасіології розглядають як певний етап номінативного процесу. Прихильники ономасіологічного підходу зазначають, що створення моделі найменування залежить від характеристики іменованого предмета (його функцій, матеріалу виготовлення чи інших властивостей) і традицій використання моделей найменування.

Складені назви із семою 'вода' як вторинні найменування формуються на базі того значення слова, ім'я якого використовують у новій для нього функції.

Актуальність дослідження полягає в тому, що складені назви із семою 'вода' потребують детального ономасіологічного аналізу, який тісно пов'язаний зі словотвірним. Мета статті – виявити особливості ономасіологічної ознаки у двокомпонентних складених назвах із семою 'вода' на основі аналізу найбільш продуктивних моделей. Серед аналізованих термінів виявлено такі моделі: 1) прикметник + іменник. У цій моделі ономасіологічною ознакою є: а) загальнонауковий термін (вода агресивна, ставок евтрофний); б) загальнотехнічний термін (течія турбулентна, течія ламінарна); в) загальноповсякденна лексема (високі води, вода рожева); 2) дієслово (дієприкметник) + іменник. У цій моделі ономасіологічною ознакою є: а) загальнонауковий термін (вода абсорбована, вода керована); б) загальноповсякденна лексема (вода зв'язана, вода підперта).

Комплексний аналіз ономасіологічної та словотвірної структур складених назв із семою 'вода' дає змогу простежити лексико-семантичні процеси та особливості творення таких терміносполук у сучасній українській літературній мові. Диференційні семи ономасіологічної ознаки розширюють та уточнюють значення того чи іншого компонента у структурі складеної назви, що, відповідно, впливає на значення терміносполуки загалом.

Ключові слова: ономасіологія, ономасіологічна база, ономасіологічна ознака, термін, складена назва.

Yuliya TEHLIVETS,
orcid.org/0000-0002-7221-7554
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) yul4uklv@ukr.net

FEATURES OF THE ONOMASIOLOGICAL MARK OF THE TWO-COMPONENT COMPOUND NAMES WITH THE SEME 'WATER'

The article is devoted to a complex onomasiological analysis of compound names with the seme 'water'. Each special terminology reflects the conceptual system of a particular branch of science or technology in the form of a terminology system. Compound names, expressing scientific and technical concepts, should name the most essential features of their objects. The choice of motivational base and motivational mark from the point of view of onomasiology is considered as a certain stage of the nominative process. Proponents of the onomasiological approach note that the creation of a name model depends on the characteristics of the named object (its functions, material or other properties) and the traditions of using name models.

Compound names with the seme 'water' as secondary names are formed on the basis of the meaning of the word whose name is used in the new function.

The relevance of the study is that compound names with the seme 'water' require a detailed onomasiological analysis, which is closely related to word formation. The purpose of the article is to identify the features of onomasiological mark in two-component compound names with the seme 'water' based on the analysis of the most productive models.

Among the analyzed terms the following models have been revealed: 1. noun + adjective. In this model, the onomasiological mark is represented by: a) general scientific term (aggressive water, eutrophic pond); b) general technical term (turbulent flow, laminar flow c) commonly used lexeme (high water, pink water). 2. Verb model (adjective) + noun. In this model, the onomasiological mark is: a) general scientific term: (water absorbed, water controlled), b) commonly used lexeme (water bound, water supported).

A comprehensive analysis of the onomasiological and word formation structures of the compound names with the seme 'water' makes it possible to trace the lexical-semantic processes and peculiarities of the formation of such terms in the modern Ukrainian literary language. Differential semes of the onomasiological mark expand and clarify the meaning of a component in the structure of the compound name, which accordingly affects the meaning of the term as a whole.

Key words: *onomasiology, onomasiological base, onomasiological mark, term, compound name.*

Постановка проблеми. Кожна спеціальна термінологія як інструмент організації та репрезентації спеціальних знань відображає поняттєву систему певної галузі науки або техніки у формі терміносистеми. Така система водночас виконує функцію лексичної системи спеціальної мови в певній галузі. Системні ознаки термінної лексики є тією основною базою, що забезпечує пізнавально-комунікативну діяльність наукового поняття, зміст якого будуть становити загальні та спеціальні властивості предметів і явищ навколишньої дійсності. Отже, системному аналізу підлягає і структурна будова термінів, і їхнє семантичне наповнення.

Вибір мотиваційної бази і мотиваційної ознаки розглядають як певний етап номінативного процесу, що має довербальну й вербальну фази і здійснюється відповідно до загальних законів оброблення позамовної інформації. Тому з погляду ономазіології мотивація – це пізнавальний процес позначення шляхом модифікації і трансформації вже наявних у пам'яті знаків, через який опосередковуються зв'язки об'єкта, його концепту з ономазіологічною структурою. Прихильники ономазіологічного підходу (О. Кубрякова, Г. Куцак, О. Селіванова та ін.) зазначають, що ономазіологію цікавить, як слово закріплюється за певною сутністю, наскільки цей зв'язок є вмотивованим. На думку О. Кубрякової, «в кожній із таких моделей формальні засоби словотворення слугують насамперед для того, щоб указати на ракурс використання предмета думки, вибраного за ознаку найменування, чи на тип зв'язку між ним і предметом, який підлягає позначенню» (Кубрякова, 1981: 14).

Ономазіологічний підхід у вивченні складених назв пов'язаний із виділенням таких основних категорій, як ономазіологічна база (в похідному слові вказує на належність названого поняття до класу предметів, ознак, дій тощо) та ономазіологічна ознака, що уточнює ономазіологічну базу і тим самим є семантично конкретнішою величиною для кожної словотвірної моделі. Розмежовуючи ономазіологічний та семасіологічний підходи, О. Селіванова наголошує на тому, що «ономазіологічний підхід спрямований на пояснення лінгвальних та інтралінгвальних особливостей номінативної структури слова» (Селіванова, 2000: 19). На думку Г. Куцак, «ономазіологічна ознака вербалізує не просто сукупність маркерів ономазіо-

логічних категорій, а й акумульовані в них внутрішні форми слів» (Куцак, 2018: 107).

Лексико-семантичні процеси складених назв із семою 'вода' передбачають розвиток семантичної структури тієї лексичної одиниці, яка вже існує в сучасній українській літературній мові, в напрямі спеціалізації цієї одиниці в науково-технічній термінології. Така лексична одиниця набуває нових сем, які розширюють та уточнюють значення стрижневого компонента складеної назви, що відповідним чином впливає на значення термінополуки загалом. Мотиваційною базою складених назв із семою 'вода' є комплекс, що складається зі сфери, з якої запозичується назва, використана вдруге, і денотата, ім'я якого слугує номінантом – з усіма можливими асоціаціями.

Актуальність дослідження полягає в тому, що складені назви із семою 'вода' потребують детального ономазіологічного аналізу, який тісно пов'язаний зі словотвірним.

Мета статті – аналізуючи двокомпонентні моделі складених назв із семою 'вода', виявити особливості ономазіологічної ознаки, за допомогою принципу лексико-семантичного поля з'ясувати, яких диференційних сем набуває стрижневий компонент.

Серед найпродуктивніших моделей двокомпонентних складених назв із семою 'вода' виявлено наведені нижче.

1. Модель *прикметник + іменник*, що об'єднує складені назви, в яких ономазіологічна ознака виражена:

а) загальнонауковим терміном: диференційна сема 'процес' мотивує значення таких складених назв, як *вода агресивна* («здатність природної води, насиченої киснем і двооксидом вуглецю, кородувати (руйнувати) різні матеріали» (Балабан, 2000: 272)), що випливає зі значення лексеми *агресивний* («який хімічно руйнує речовину» (СУМ, 1970: т. 1, 18)), *ставок евтрофний* (*евтрофний* ← *евтрофікація* – «процес збагачення водойм поживними речовинами, необхідними для розвитку водних рослин» (СІС, 1985: 282)), *вода гравітаційна* (*гравітаційний* ← *гравітація* – «всесвітнє тяжіння; метод збагачення корисних копалин» (СІС, 1985: 219)), *озера дистрофні* (*дистрофний* ← *дистрофія* – «порушення живлення тканин, органів або організму людини чи тварини в цілому, що призводить до виснаження

організму» (СІС, 1985: 264)), *вода метаболічна* (*метаболічний* ← *метаболізм* – «перетворення речовин та енергії, які становлять основу життєдіяльності організмів» (СІС, 1985: 532)), *вода гігроскопічна* («вода, яку ґрунт адсорбує у вигляді пари з повітря» (ТСІЗ, 2004: 43)) та ін.; складена назва *водойма ізотермічна* набуває диференційної семи '*температура*' завдяки лексемі *ізотермічний* («той, що має постійну температуру» (СІС, 1985: 27)); диференційної семи '*хімічна характеристика*' набуває складена назва *вода важка* («вода із значно більшою молекулярною вагою, ніж звичайна» (Балабан, 2000: 127)); диференційної семи '*розмір*' набуває складена назва *вода капілярна*, що впливає зі значення лексеми *капілярний* («тонкий (щодо пор, каналів, порожнин, судин тощо)» (ТСІЗ, 2004: 43)) тощо;

б) загальнотехнічним терміном: диференційна сема '*характер руху*' мотивує значення терміносполук *течія турбулентна*, *течія ламінарна*, які впливають зі значення лексем *турбулентний* («непорядкований рух рідин або газів...» (СІС, 1985: 851)) і *ламінарний* («лінійний рух рідини (або газу)» (СІС, 1985: 479)); диференційну сему '*процес*' виявлено у складеній назві *вода гігроскопічна* завдяки значенню лексеми *гігроскопічний* («такий, що вбирає вологу» (СІС, 1985: 192)); диференційна сема '*параметри*' мотивує значення терміносполуки *рідина баротропна* (*баротропний* ← *баротропність* – «залежність розподілу щільності лише від одного параметра (тиску – в атмосфері, температури – в океані)» (СІС, 1985: 107)); диференційна сема '*спосіб існування*' надає додаткових відтінків складеній назві *вода плівчисто-меніскова* («вода, що утримується молекулярними силами у вигляді менісків у пунктах стикання ґрунтових частин і водяних плівок навколо найдрібніших частинок ґрунту» (ТСІЗ, 2004: 44)); диференційна сема '*форма*', виявлена в лексемі *аморфний* («безформний, стан конденсованих (рідких і твердих) тіл, що характеризується непорядкованим розташуванням їхніх молекул» (СІС, 1985: 52)), мотивує значення терміносполуки *лід аморфний* тощо;

в) загальноживаною лексемою: диференційної семи '*процес*' набувають терміносполуки *високі води* («підйоми водного дзеркала поверхневих вод при збільшенні витрат ріки, заторах, підпорах від ГТС, що викликає повінь» (Загородній, Вознюк, 2005: 102)), *води зворотні* («води, що стікають зі зрошувальних полів чи такі, що скидаються рибоводними ставами, промисловими і комунально-промисловими підприємствами після повного очищення і знезараження» (Загородній,

Вознюк, 2005: 92)); диференційної семи '*призначення*' набуває складена назва *вода живильна* («вода для живлення парових та інших котлів, до складу якої входять: конденсат турбіни, регенеративних і теплофіксаційних підігрівників, зворотний конденсат зовнішніх споживачів і вода після очищення та водопідготовчій устави» (Балабан, 2000: 106)); диференційної семи '*вид води*' набуває складена назва *вода сира* («природна вода з джерел водопостачання, яка подається як теплотехнічна сировина на водопідготовчу уставу або використовується з іншою метою в процесі одержання теплової енергії» (Маненко та ін., 2002: 50)); диференційну сему '*розташування*' виявлено у складених назвах *води підземні* («води в товщі гірських порід земної кори в рідкому, твердому чи газоподібному стані води в товщі гірських порід земної кори в рідкому, твердому чи газоподібному стані» (Загородній, Вознюк, 2005: 368)), *поверхневі води* («води, що постійно чи тимчасово знаходяться на земній поверхні у формі різних водних об'єктів» (Загородній, Вознюк, 2005: 364)); диференційної семи '*місце утворення*' набуває складена назва *лід донний* («внутрішньоводний лід, що утворився на дні водного об'єкта у вигляді скупчення непрозорої маси льодяних кристалів» (Загородній, Вознюк, 2005: 170)); диференційної семи '*колір*' набуває стрижневий компонент *приплив* у складених назвах *приплив зелений* («цвітіння водойми мікроорганізмами зеленого кольору» (Маненко та ін., 2002: 50)), *приплив червоний* («цвітіння водойми мікроорганізмами червоного кольору» (Маненко та ін., 2002: 50)), *приплив блакитний* («скупчення отруйних водоростей блакитного кольору» (Маненко та ін., 2002: 50)) тощо.

2. Модель *дієслово (дієприкметник) + іменник*. У такій моделі ономасіологічна ознака виражена:

а) загальнонауковим терміном: диференційна сема '*процес*' мотивує значення терміносполук *вода абсорбована* (*абсорбований* ← *абсорбція* – «вбирання газів або рідин, а також світла і звуку всім об'ємом рідини чи твердого тіла» (СІС, 1985: 860)); *вода аерована* (*аерований* ← *аерація* – «провітрювання, насичення повітрям» (СІС, 1985: 28)); *незарегульована ріка* (*незарегульований* ← *зарегульований* ← *регулювати* – «упорядковувати; встановлювати правильну взаємодію частин механізму, приладу тощо» (СІС, 1985: 860)); *вода активована* («оброблена іонізаційним випромінюванням» (Балабан, 2000: 16)); *вода дистильована* (*дистильований* ← *дистиляція* – «розділення сумішей рідин на компоненти випаровуванням і наступною конденсацією пари, що утворилася» (СІС, 1985: 263)) тощо;

б) загальноновживаною лексемою: диференційну сему 'хімічна характеристика' простежуємо у складних навах *вода зв'язана* («молекули води, сильно зв'язані з ґрунтом чи іншою твердою речовиною» (Балабан, 2000: 42)), *вода підвішена* («зв'язок з підґрунтовими водами відсутній; та ґрунтова вода, яка не має гідростатичного зв'язку з водоносними горизонтами» (ТСЗІЗ, 2004: 44)), *вода підперта* («зв'язок з підґрунтовими водами наявний» (ТСЗІЗ, 2004: 43)), *вода активована* («оброблена іонізаційним випромінюванням» (Балабан, 2000: 16)); диференційної семи 'очищення' набуває складена назва *вода освітлена* («вода на виході з освітлювача, з якої усунені колоїдні та грубо дисперсні частинки, очищена внаслідок відстоювання механічної суспензії [твердих частинок]» (РУТТС, 2001: 42)); складена назва *вода забірна* («вода, що забирається з водного

об'єкта для певних цілей» (Балабан, 2000: 239)) набуває диференційної семи 'призначення'; диференційну сему 'колір' простежуємо у складеній назві *вода забарвлена* тощо.

Висновки. Комплексний аналіз ономасіологічної та словотвірної структур складених назв із семою 'вода' дає змогу простежити лексико-семантичні процеси та особливості творення таких терміносполук у сучасній українській літературній мові, дає змогу встановити причини найменування спеціальних понять загальноновживаними знаками. Диференційні семи ономасіологічної ознаки розширюють та уточнюють значення стрижневого компонента у структурі складеної назви, що відповідним чином впливає на значення терміносполуки загалом. Отже, системності номінації сприяють інформативні зв'язки та відношення між предметами і явищами навколишньої дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабан Т. Англійсько-український словник-довідник інженерії доквілля: Близько 1500 термінів. Львів : Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 2000. 400 с.
2. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2005. 714 с.
3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва : Наука, 1981. 200 с.
4. Куцак Г. М. Приховані елементи складників ономасіологічної структури. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство)*. 2018. № 9. С. 106–109.
5. Маненко А., Балабан Т., Хоп'як Н. Англійсько-український словник з профілактичної та екологічної токсикології. Львів : Ліга-Прес, 2002. 112 с.
6. Російсько-український тлумачний теплоенергетичний словник / за ред. Й. Мисака, М. Крука. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2001. 412 с.
7. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасіология. Київ : Фитосоціоцентр, 2000. 248 с.
8. Словник іншомовних слів / за ред. О. Мельничука. Київ : Головна редакція УРЕ, 1985. 966 с.
9. Словник української мови: в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
10. Тлумачний словник із загального землеробства / за ред. В. П. Гудзя. Київ : Аграрна наука, 2004. 224 с.

REFERENCES

1. Balaban T. Anhliisko-ukrainskyi slovnyk-dovidnyk inzhenerii dovkillia: Blyzko 1500 terminiv [English-Ukrainian dictionary-directory of environmental engineering: About 1500 terms]. Lviv : Lviv Polytechnic State University Publishing House, 2000. 400 p. [In Ukrainian].
2. Zahorodnii A. H., Vozniuk H. L. Finansovo-ekonomichni slovnyk [Financial and economic dictionary]. Lviv : Lviv Polytechnic National University, 2005. 714 p. [In Ukrainian].
3. Kubryakova E. S. Typy yazykovykh znachenij. Semantika proizvodnogo slova [Types of language meanings. Semantics of a derived word]. Moscow: Nauka, 1981. 200 p. [in Russian].
4. Kutsak H. M. Pryhovani elementy skladnykh onomasiolohichnoi struktury [The elements of the components of the onomasiological structure are described]. Scientific Bulletin of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Series: «Philological Sciences» (linguistics): Collection of scientific works. Drohobych, 2018. № 9. P. 106–109 [In Ukrainian].
5. Manenko A., Balaban T., Hopyak N. Anhliisko-ukrainskyi slovnyk z profilaktychnoi ta ekolohichnoi toksykolohii [English-Ukrainian dictionary of preventive and environmental toxicology]. Lviv : Liga-Press, 2002. 112 p. [In Ukrainian].
6. Rosiisko-ukrainskyi tлумачnyi teploenerhetychnyi slovnyk [Russian-Ukrainian explanatory heat and power dictionary] / by Y. Mysak, M. Kruk. Lviv : Lviv Polytechnic National University, 2001. 412 p. [In Ukrainian].
7. Selyvanova E. A. Cognitive onomasiology [Kohnytnyvaia onomasyolohyia]. Kyiv : Phytosociocenter, 2000. 248 p. [in Russian].
8. Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words] / za red. O. Melnychuka. Kyiv : General edition of URE, 1985. 966 p. [In Ukrainian].
9. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: in the 11-th volume]. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980 [In Ukrainian].
10. Tlumachnyi slovnyk iz zahalnoho zemlerobstva [Explanatory dictionary of general agriculture] / by V. P. Hudz. Kyiv : Agricultural science, 2004. 224 p. [In Ukrainian].